

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

27

BAHAR 2009

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

- Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SÜİFD), hakemli bir dergi olup, yılda iki defa (Bahar/Güz) yayınlanır.
- Dergide telif, tercüme, makale, araştırma notu, tebliğ ve konferans metinleri, kongre, sempozyum, panel vb. tanıtımları, kitap, tez değerlendirmeleri, literatür incelemeleri, sadeleştirmeler, bilimsel röportajlar, çağdaş ve geçmiş ilim adamlarıyla ilgili tanıtımlar vb. yazılar yayımlanır.
- SÜİFD, tüm araştırmacılara açıktır. Bilimsel ölçütlere ve yayın ilkelerine uygun her çalışma dergide yayımlanabilir.
- Yayımlanacak yazılar 12 punto Times 1,5 satır aralığı standardında (resim, şekil, harita vb. ekler dahil) 30 sayfa (A4) geçmemelidir. Bir yazının aynı sayıda toplam sayfa sayısı 30'u geçmeyecek şekilde en fazla 2 makalesi yayımlanabilir. Hakemli çalışmaların dışındaki (tanıtımlar, bilimsel röportajlar, biyografiler vb.) buna dahil değildir.
- Makalelerin 100-150 kelime arası özeti ve bu özeti iki dilde (Arapça ve bir Batı dilinde) çevirisi; yabancı dilde yazılan makalelerin ise Türkçe ile Arapça çevirisi verilir. Arapça bir makalenin Türkçe ve herhangi bir Batı dilinde özeti verilmelidir. Makale başlığının ise İngilizce çevirisi yapılır. Makalelerin sonuna mutlaka Kaynakça eklenmelidir.
- Yazılar (tercümeler orijinal metinleriyle birlikte) üç nüsha halinde editöre teslim edilir. Bunlardan ikisinde yazan tanıtın isim ve akademik unvan yer almaz.
- Makaleler en az iki hakemin incelemesinden geçtikten sonra yayımlanır.
- Yazıların bilimsel, hukukî ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yayımlanmayan yazılar iade edilmez.
- Her sayının hakemleri o sayıda belirtilir.
- Dergide yayınlanan tüm makalelere fakültemizin web sitesinden ulaşabilirsiniz.

S.Ü. İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi
Prof. Dr. Ahmet Önkal

Editör

Prof. Dr. Mehmet Bayyigit

Yayın Yürütme Kurulu

Prof. Dr. A.Turan Yüksel,
Prof. Dr. Ahmet Yaman,
Doç. Dr. M. Bahaüddin Varol,
Doç. Dr. Ahmet Çaycı,
Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır,
Doç. Dr. Seyit Bahçivan,
Doç. Dr. Muhiddin Okumuşlar,
Arş. Gör. Dr. Huriye Martı,
Arş. Gör. Dr. Fikret Karapınar,
Arş. Gör. Dr. Lütfi Cengiz,
Arş. Gör. Dr. Mehmet Harmancı,
Arş. Gör. Dr. Doğan Kaplan,
Arş. Gör. Necmeddin Güney.

Danışmanlar Kurulu

Prof. Dr. Ünver Günay (Erciyes Üniversitesi),
Prof. Dr. Mustafa Fayda (Marmara Üniversitesi),
Prof. Dr. Bilal Kuşpınar (Mc. Gill University),
Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal (Ankara Üniversitesi),
Dr. İbrahim Kalın (Colloge of The Holy Cross, İSAM),
Prof. Dr. Ahmet Önkal, Prof. Dr. Hüsamettin Erdem,
Prof. Dr. Bilal Saklan Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu,
Prof. Dr. M. Ali Kapan, Prof. Dr. Orhan Çeker,
Prof. Dr. Yusuf Işıcık, Prof. Dr. Süleyman Toprak,
Prof. Dr. Zekeriya Güler, Prof. Dr. Tacettin Uzun,
Prof. Dr. Mehmet Bayyigit, Prof. Dr. Ahmet Yılmaz,
Prof. Dr. Fevzi Günüş, Prof. Dr. Dilaver Güner,
Prof. Dr. A.Saim Antan, Doç. Dr. Naim Şahin,
Doç. Dr. İsmail Taş, Doç. Dr. Bayram Dalkılıç,
Doç. Dr. Seyit Bahçivan, Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır,
Doç. Dr. Galip Atasagun

İletişim Adresi

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
42090 Meram/KONYA

Tel-Fax: 0332.323 82 50-51 / 323 82 54

e-posta: ilahiyatdergisi@selcuk.edu.tr

http://www.ilahiyat.selcuk.edu.tr

ISSN: 1300 – 5057

baskı: sebat ofset matbaacılık 0 332 342 01 53

Giriş •

Ayna, karşısındakinin görüntüsünü yansıtan yapısıyla, sadeliğine rağmen derin anlamlara kapı aralayabilen özel bir nesnedir. Düz bir mantıkla ve akılcı bir üslûpla anlatılması zor olan konuları ifade etmede sağladığı kolaylık, milât öncesine uzanan asırlar boyunca onu metaforik anlatımların vazgeçilmez ögesi kılmıştır.¹ İşte böyle bir anlatımla "Mümin müminin aynasıdır" buyuran Hz. Peygamber, halkalar halinde genişleyerek İslâm düşüncesini, edebiyatını, tasavvufunu ve ahlâkını etkisi altına alan zengin bir temsilin ilk cümlesini söylemiştir. Onun, inanan insanı, aynı inancı paylaşan bir diğerine ayna olarak takdim etmesi, dar anlamda bireyler arası özel bir ilişkiye işaret etmekle kalmamakta, sosyal ahlâk ile açıklanabilecek toplumsal bir boyut kazanmaktadır.

Ayna hadisinin *olanı* mı, yoksa *olması gerekeni* mi dile getirdiği, rivayet hakkında düşünmeye başlarken sorulabilecek en anlamlı sorudur. Hz. Peygamber'in bu hadisi mevcut durumu yansıtan bir tür ayna mıdır yoksa o, bu sözlerle yalnızca bir öğüt vererek Müslümanlar arasındaki bir eksikliğe tersinden ayna mı tutmaktadır? Şayet ayna aracılığı ile açık, dolaysız ve dürüst bir iletişimi çağrıştıran bu hadis, iki mümin arasındaki ilişkinin tasviri ise, bugün inananlar arasında var olan ilişki tarzları böyle bir tasvire ne kadar uymaktadır? Diğer taraftan hadisin mevcut durumun bir işareti değil de müminlere yönelik bir öğüt olduğu düşünülürse, "ayna olma" ilkesi hangi hukukî ya da ahlâkî temele dayandırılacaktır? Bu tavsiye sadece ayna olana mı görev yüklemektedir, yoksa aynada kendisini görene yönelik bir uyarı da söz konusu mudur? Aynadaki görüntü ile görüntü veren arasında var olan bağ dikkate alındığında, birbirinin ne aynı ne de gayrı olan bu iki varlık ile iki müminin ilişki tarzı arasında ne gibi benzerlikler kurulabilir?

Bu sorular eşliğinde ayna hadisinin anlamını düşünmeden önce, hadisin bize ulaşan farklı metinlerini zikretmek ve bu metinleri taşıyan senedleri değerlendirmek uygun olacaktır.

"MÜMİN MÜMİNİN AYNASIDIR" RİVAYETİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Huriye Martı

Dr., S. Ü. İlahiyat Fakültesi
Hadis Bilim Dalı Araştırma Görevlisi

¹ Bugünkü Türkçe'de ayna telaffuzuyla kullanılan kelimenin aslı Farsça âyîne veya âyene olup âyen (âhen) yani demir kelimesinden türetilmiştir. Dilimizde ayna anlamında "gözgü" kelimesi de kullanılmakta olup, Arapça karşılığı mir'âtür. Tarihçesi için bkz. Sinemoğlu, Nermin, "Ayna", *DİA*, IV/259-260.

I- Rivayetin Tarikleri ve Sened Değerlendirmesi

Müminin aynaya benzetildiği hadisler, muttasıl senedlerle merfu olarak Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik'ten rivayet edilmektedir. Bu iki sahâbîden toplam dokuz farklı tarikle bize ulaşan hadis, ayrıca Süleyman b. Bilâl, Cerîr b. Hâzim, el-Muttalib b. Abdullah b. Hantab, Bilâl b. Sa'd, Abdullah b. el-Mübârek ve Muhammed b. Yezîd b. Muhâcîr tarafından munkatî' senedlerle merfu olarak nakledilmektedir. Hadisin bir kısmını veya tamamını ihtiva eden mevkûf ve maktû' haberler de hadis literatüründe yer almaktadır. Bu bölümde söz konusu rivayetler sırasıyla değerlendirilecektir.²

A- Merfû Rivayetler

Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'in dilinden naklettiği merfû rivayetler, ilk dönem hadis literatürüne dahil olan Zühd eserlerinden başlamak üzere Kütüb-i Sitte ve devamındaki kuşakların kayıtlarına geçmiştir. Bu rivayetleri, senedindeki sıhhat veya zaafa bakmaksızın sahâbî ravilerine göre sınıflamak uygun olacaktır.

I- EBÛ HÜREYRE Rivayeti

a) Süleyman b. Bilâl→Kesîr b. Zeyd→Velîd b. Rebâh→Ebû Hüreyre→Rasûlullah

"المؤمن مرآة المؤمن ، والمؤمن أخو المؤمن من حيث لقيه يكف ضيعته ويحوطه من ورائه"

"Mümin müminin aynasıdır ve mümin müminin kardeşidir, onunla birlikte olduğunda zarara uğramasına engel olur ve onu koruyup kollar."³

Kesîr b. Zeyd el-Esemî, Ebû Muhammed el-Medenî, sadûk bir ravi olup, kimi zaman hata ederdi. Hakkında ihtilâf bulunmaktadır. Söz gelimi İbn Maîn onun hakkında değerlendirmede bulunurken "sika", "leyse bihi be's/zaran yok, rivayette bulunulabilir", "sâlih" ve "zayıf" demiştir. Ebû Hâtim, "sâlih, leyse bi-kaviyy/güçlü değil, yüktebü hadîsühü/hadisi yazılır" derken, Ebû Zür'a "sadûk, fihî leyn/güvenilir ancak gevşek davrandığı vakidir" demektedir.⁴ Dolayısıyla adalet vasfını kaybetmesine sebep olacak derecede ağır itham edilmeyen Kesîr, "hasenü'l-hadîs/hadisi hasen derecesinde olan" bir ravidir.

² Sened değerlendirmeleri esnasında, ittifakla "sika" oldukları belirtilen raviler hakkında bilgi verilmeyecek sadece durumları senedin sıhhatini olumsuz yönde etkileyen raviler tanıtılacak, bir önceki senedde tanıtımı geçen raviler yeniden ele alınmayacaktır. Bu uygulama ile değerlendirmede etkisi olmayacak bilgi yığınları sebebiyle metnin uzamasına engel olmak amaçlanmaktadır. Senedlerdeki parantez içi ifadeler, ravi isimlerinin tarafımızdan tespiti sonrası elde edilmiş verilerdir. Ayrıca mevkûf ve maktû' rivayetlerin senedleri tahlil edilmeyecektir.

³ İbn Vehb, *el-Câmi' fi'l-hadîs*, I/342, h.no: 237; Taberânî, *Mekârimü'l-ahlâk*, s. 344 , h.no: 92.

⁴ Mizî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXIV/113-116, no: 4941; Zehebî, *el-Kâşif*, III/144, no: 4631.

Vefîd b. Rebâh, sadûktur.⁵ Ebû Hâtim onun için "sâlih" derken, Tirmizî, Buhârî'den naklen "hasenü'l-hadis" olduğunu söylemektedir.⁶ İbn Hibbân ise, Vefîd'i es-Sikât'ta zikretmektedir.?

b) İbrahim b. Hamza→(Abdülazîz) ibn Ebî Hâzim→Kesîr b. Zeyd→el-Vefîd b. Rebâh→Ebû Hüreyre→Rasûlullah

"المؤمن امرأة أخيه والمؤمن **pi** المؤمن يكف عليه ضيعته ويحوطه من ورائه"

"Mümin, kardeginin aynasıdır ve mümin müminin kardeşidir; zarara uğramasına engel olur ve onu koruyup kollar."⁸

İbrahim b. Hamza b. Muhammed ez-Zübeyrî için Ebû Hdtim "sadûk" derken? Nesâî, "leyse bihi be's/zararı yok, rivayette bulunulabilir" demektedir.¹⁰ İbn Hibbân ise, onu es-Sikât'ta zikretmektedir.¹¹

c) er-Rabî b. Suleyman el-Müezzin→(Abdullah) İbn Venb (b. Müslim)→Süleyman b. Bilâl→Kesîr b. Zeyd→Vefîd b. Rebâh→Ebû Hüreyre→Rasûlullah

"المؤمن امرأة المؤمن والمؤمن **pi** المؤمن يكف عليه ضيعته ويحوطه من ورائه"

"Mümin müminin aynasıdır ve mümin müminin kardeşidir; zarara uğramasına engel olur ve onu koruyup kollar."¹²

d) Muhammed b. Abdürrahim (b. Ebî Züheyr)→Ebû Ahmed (Muhammed b. Abdullah ez-Zübeyrî)→Kesîr b. Zeyd→el-Vefîd b. Rebâh→Ebû Hüreyre→Rasûlullah

"المؤمن امرأة المؤمن يحوطه من ورائه ويكف عليه ضيعته"

"Mümin müminin aynasıdır; onu koruyup kollar ve zarara uğramasına engel olur."¹³

Bezzâr (292/904); "Bu hadisi el-Vefîd b. Rebâh'tan başka Ebû Hureyre'den nakleden bir kişi bilmiyoruz. Aynı şekilde Kesîr'den de Ebû Ahmed dışında hiç kimse bu hadisi nakletmemiştir."¹⁴ demektedir. Oysa yukarıdaki senedlerde de görüldüğü üzere, Ebû Ahmed (Muhammed b. Abdullah ez-

⁵ Zehebi, *el-Kâsif*, 11351, no: 6063.

⁶ Mizzi, *Tehzibü'l-kemâl*, XXXI/11, no: 6703.

⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI/493, no: 5890.

⁸ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, s. 83. h.no: 240.

⁹ Bâcî, *et-Tâ'dil ve't-tecrîh*, 11346, no: 40.

¹⁰ Mini, *Tehzibü'l-kemâl*, 11/76-75, no: 166.

¹¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/72, no: 12298.

¹² Ebû Dâvûd, *Edeb*, 49 (*es-Sünen*, IV/280, h.no: 4918); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII/167, h.no: 16458; a.mlf, *Şuabü'l-İmân*, VI/113, h.no: 7645;

¹³ Bezzâr. *Müsned*, 11410, h.no: 8109;

¹⁴ B e n t *Müsned*, 11410, h.no: 8109.

Zübeyrî) dışında Kesîr'den bu rivayeti nakleden iki isim daha vardır: Abdülazîz b. Ebî Hâzım ve Süleyman b. Bilâl.

e) Abdurrahman b. el-Hasen→İshâk b. Vehb→Ya'kûb (b. Muhammed) ez-Zührî→Abdülazîz b. Ebî Hâzım→ Kesîr b. Zeyd→el-Velfîd b. Rebâh→Ebû Hüreyre→Rasûlullah

"المؤمن مرآة المؤمن"

"Mümin müminin aynasıdır."¹⁵

İshâk b. Vehb b. Ziyâd, sadûk olduğu konusunda ittifak edilen bir ravidir.¹⁶

Ya'kûb (b. Muhammed) ez-Zührî için İbn Hacer, "sadûk/iyice, kesîru'l-vehm ve'r-rivâye anî'd-duafâ/çok yanılan ve zayıf ravilerden çokça nakilde bulunan bir kimsedir" der.¹⁷ Oysa Ebû Zür'a, ve Ebû Hâtım onun zayıf bir ravi olduğuna hükmederken, Ahmed b. Hanbel "leyse bi şey/ravi olarak değeri yoktur" ve "lâ yüsâvî hadîsühü şey'en/rivayetinin bir değeri yoktur" demektedir.¹⁸ Dolayısıyla Ya'kûb ez-Zührî, rivayetleri mütâbeat için yazılabilecek olan zayıf ancak itibar edilebilir bir ravidir.¹⁹

Kudâî'nin (454/1062) aynı rivayeti naklederken zikrettiği senedde ise, Abdülazîz b. Ebî Hâzım ile Kesîr b. Zeyd arasında, sadûk bir ravi olan²⁰ Süfyân b. Hamza bulunmaktadır.²¹

f) Ahmed b. Muhammed (b. Musa el-Mervezî)→Abdullah b. el-Mübârek→Yahyâ b. Ubeydullah→Babası (Ubeydullah b. Abdullah b. Mevheb)→Ebû Hüreyre→Rasûlullah

"إن أحذكم مرآة أخيه فإن رأى به أذى فليمطه عنه"

"Sizden biri, kardeşinin aynasıdır. Eğer kardeşinde hoş olmayan bir şey görecek olursa, onu ortadan kaldırsın."²²

Yahyâ b. Ubeydullah, zayıf, metrûk bir ravidir.²³ İbn Maîn "leyse bi şey/ravi olarak değeri yoktur" derken, Ahmed b. Hanbel "hadisleri münkerdir" der.²⁴ Hâkim, daha da ileri giderek, onu hadis uydurmakla suçlar.²⁵

¹⁵ Ebu's-şeyh el-İsbehânî, *et-Tevbîh ve't-tenbîh*, s. 56, h.no: 52.

¹⁶ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II/236, no: 834; Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, I/382, no: 90; İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, s. 43, no: 389.

¹⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, s. 538, no: 7834.

¹⁸ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV/454, no: 9826.

¹⁹ Beşşâr Avvâd Ma'rûf-Şuayb el-Arnaûd, *Tahrîru Takrîbi't-tehzîb*, IV/128.

²⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, s. 184, no: 2438.

²¹ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, I/106, h.no: 125.

²² Tirmizî, *Birr*, 18 (es-Sünen, IV/287, h.no: 1929); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI/229, h.no: 25534; Hennâd, *Kitâbü'z-Zühd*, I/276, h.no: 487;

²³ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, VIII/295, no: 3056; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, III/121-122, no:1214; Zehebî, *el-Kâşif*, II/371, no: 6207.

²⁴ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV/395, no: 9581.

Yahyâ'nın babası Ubeydullah b. Abdullah b. Mevheb et-Teymî ise, mechûlü'l-hâldir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ'dan bahsederken; "Hadisleri münkerdir, ne kendisi ne de babası tanınmaktadır" demiştir.²⁶ İbn Hacer'in Ubeydullah hakkında "makbul" kararı vermesine²⁷ karşı çıkan muharrirler, Şâfiî'nin de "Onu tanımıyoruz" dediğini kaydederek, mechûl olduğuna hükmetmektedirler.²⁸

2- ENES b. MÂLİK Rivayeti

a) el-Abbâs b. Muhammed (b. Hâtim)→Osman b. Muhammed b. Osman b. Rabîa b. Ebî Abdirrahman→Muhammed b. Ammâr el-Medenî (el-Müezzin)→Şerîk b. (Abdullah b.) Ebî Nemir→Enes b. Mâlik→Rasûlullah

"المؤمن مرآة المؤمن"

"Mümin müminin aynasıdır."²⁹

Osman b. Muhammed b. Osman b. Rabîa, hadis rivayetinde yoğun bir şekilde kullanılan, vehim sahibi bir ravidir.³⁰

Muhammed b. Ammâr el-Medenî el-Müezzin, İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ına girmiş³¹ ve Ali b. el-Medîni tarafından "sika" olarak değerlendirilmiştir. Ancak Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtim onun hakkında ittifakla "lâ be'se bih/ zararı yok, kendisinden rivayette bulunulabilir" değerlendirmesinde bulunmuşlardır.³²

Şerîk b. Abdullah b. Ebî Nemir ise, sadûk ancak hata eden bir ravidir.³³ İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ta zikretmişse de "arada yanlışlığı" da ilave etmiştir.³⁴ Ebû Dâvûd da Şerîk için "sika" demiştir. Ancak Nesâî "leyse bi kaviyy/güçlü bir ravi değildir", İbn Maîn ve İbn Adıyy ise, "leyse bihî be's/zararı yok, kendisinden rivayette bulunulabilir" demektedirler.³⁵ Kendisinden İmam Mâlik'in de rivayette bulunduğu meşhur bir ravi olan Şerîk, kısacası hasenü'l-hadistir.³⁶

²⁵ İbn Hacer, *Takrîbü't-tehziib*, s. 523, no: 7599.

²⁶ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III/11, no: 5375.

²⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehziib*, s. 313, no: 4311.

²⁸ Beşşâr Awwâd Ma'rûf-Şuayb el-Arnaûd, *Tahrîru Takrîbi't-tehziib*, II/409, no: 4311.

²⁹ Bezzâr, *Müsned*, II/269, h.no: 6193; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıvsat*, II/325, h.no: 2114; Temmâm b. Muhammed er-Râzî, *el-Fevâid*, I/200, h.no: 471; Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, I/105, h.no: 124; Ziyâeddin el-Makdisî, *el-Ehdâisü'l-Muhtâra*, II/472-473, h.no: 2185-2186; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, VII/521, h.no: 12120;

³⁰ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III/53, no: 5560.

³¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII/436, no: 10801.

³² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII/43, no: 197; Mizzî, *Tehziibü'l-kemâl*, XXVII/163-164, no: 5491.

³³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehziib*, s. 207-208, no: 2788.

³⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV/360, no: 3344.

³⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, I/7485, no: 2277.

³⁶ Beşşâr Awwâd Ma'rûf-Şuayb el-Arnaûd, *Tahrîru Takrîbi't-tehziib*, II/114, no: 2788.

Taberânî (360/970), bu hadisi Şerîk'ten, Muhammed b. Ammâr dışında hiç kimsenin rivayet etmediğini, ondan da yalnızca Osman b. Muhammed'in nakilde bulunduğunu söylemektedir.³⁷ Oysa Ebu's-Şeyh el-İsbehânî (369/979), aşağıda sunulan senedde Muhammed b. Ammâr'dan rivayette bulunan bir başka ravinin, Abdullah b. Hâzim'in ismini vermektedir:

b) Ebû Yahyâ Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî→Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkindî (ed-Dârimî)→Abdullah b. Hâzim (b. Hâlid)→Muhammed b. Ammâr el-Müezzin→Şerîk b. (Abdullah b.) Ebî Nemir→Enes b. Mâlik→Rasûlullah

"المؤمن مرآة المؤمن"

"Mümin müminin aynasıdır."³⁸

Hadisi Muhammed b. Ammâr'dan nakleden üçüncü farklı isim de Ebû Mâlik el-Hüzelî'dir:

c) Ya'kûb (b. Muhammed) ez-Zührî→Ebû Mâlik el-Hüzelî→Muhammed b. Ammâr (el-Müezzin)→Şerîk b. Ebî Nemir→Enes b. Mâlik→Rasûlullah

"المؤمن مرآة المؤمن"

"Mümin müminin aynasıdır."³⁹

Ayna rivayetinin merfû olmasına rağmen muttasıl olmayan, senesinde sahbî ravinin zikredilmemesi sebebiyle mürsei ve munkatî' sınıfına giren tarikleri bulunmaktadır. Tâbiîn tabakasından başlayıp etbâa geçmek suretiyle bu tarikleri şöyle değerlendirmek mümkündür:

3- BİLÂL b. SA'D Rivayeti

a) Abdullah b. Ahmed b. Hanbel→Ebû Küreyb→Abdullah b. el-Mübârek→Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir→Bilâl b. Sa'd (Belâğ lâfzı ile)

"إن المسلم مرآة أخيه فهل يستريب من امري شيئاً"

"Müslüman, kardeşinin aynasıdır; (Müslüman) hiç benimle ilgili bir konuda şüphe uyandırır mı?"⁴⁰

Bilâl b. Sa'd, tâbiînden olup, âbid, zâhid, sika bir ravidir. Kıssacılığı ile meşhurdur ve Şamlıdır. Babası Hz. Peygamber'in ashabından olma şerefine erişmiştir.⁴¹ Senedde yer alan diğer raviler sikadır. Ancak Bilâl'in bu rivayeti belâğ kaydı ile zikretmesi, güvendiği isimlerden naklettiğini ihsas ettirmekle beraber, senedin inktâi anlamına gelmektedir. Onun sahbî raviyi atlamak suretiyle doğrudan H.

³⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, II/325, h.no: 2114.

³⁸ Ebu's-Şeyh el-İsbehânî, *Kitâbü'l-Ersâl*, s. 80-81, h.no: 43.

³⁹ Ebu's-Şeyh el-İsbehânî, *et-Tevbîh ve't-tenbîh*, s. 56, h.no: 52.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 533, h.no: 2279.

⁴¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV/66, no: 1845; Mizî, *Tehzîbü'l-kemâl*, IV/291 vd., no: 783.

Peygamber'den naklettiği bu rivayet, tâbîinden olması hasebiyle mürsel hükmündedir.

b) Ebû Ömer b. Hayeviyye→Yahyâ (b. Muhammed)→el-Huseyn (b. Hasen el-Mervezî)→İbnü'l-Mübârek→Abdurrahman b. Yezîd→Bilâl b. Sa'd (Belâğ lafzı ile)

"إن المؤمن مرآة أخيه فهل تستريب من امري شيئاً"

"Mümin, kardeşinin aynasıdır; (ayna) hiç benimle ilgili bir konuda şüphelenir mi?"⁴²

Aynı durum bu rivayet için de geçerli olup, hadis mürseldir.

Ebû Nuaym (430/1038), her iki senedi de vererek aynı metni nakletmektedir.⁴³

4- el-MUTTALİB b. ABDULLAH b. HANTAB Rivayeti

el-Abbâs b. Abdullah et-Terkufî→Muhammed b. Yûsuf (b. Vâkıd)→Süfyân (b. Hamza)→Kesîr b. Zeyd→el-Muttalib b. Abdullah b. Hantab→Rasûlullah

"المؤمن أخو المؤمن حيث يغيب يحفظه من ورائه ويكف عليه ضيعته والمؤمن مرآة المؤمن"

"Mümin müminin kardeşidir. Gıyabında ona sahip çıkar ve zarara uğramasına engel olur; mümin müminin aynasıdır."⁴⁴

Süfyân b. Hamza b. Süfyân b. Ferve el-Eslemî, sadûk bir ravidir. Ebû Hâtim onun "sâlihu'l-hadîs" olduğunu söylerken,⁴⁵ İbn Hibbân, ismini es-Sikât'ta zikretmektedir.⁴⁶

el-Muttalib b. Abdullah b. el-Muttalib b. Hantab, 4. tabakadan yani tâbîinin orta tabakasından sika bir ravi olmakla beraber çok irsalde bulunmasıyla tanınmaktadır.⁴⁷ Doğrudan Allah Rasûlü'nden nakilde bulunduğu bu rivayet de onun mürsellerine örnek olarak zikredilebilir.

5- MUHAMMED b. YEZİD b. MUHÂCİR Rivayeti

Ebu's-Şeyh el-İsbehânî tarafından nakledilen bir başka mürsel rivayetin senedi ise şu şekildedir:

İbn Lehîâ→Muhammed b. Yezîd b. Muhâcir→Rasûlullah

"المؤمن مرآة أخيه ، كمنزلة اليدين ، لا غنى لأحدهما عن الأخرى"

⁴² Abdullah b. el-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 485, h.no: 1378.

⁴³ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, V/225.

⁴⁴ Harâtî, *Mekârimü'l-ahlâk*, II/2, h.no: 332; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, VI/113, h.no: 7644.

⁴⁵ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, XI/142, no: 2400.

⁴⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/288, no: 13483.

⁴⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI/450, no: 5667; Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, XXVIII/81 vd., no: 6006; Zehebî, *el-Kâşif*, II/270, no: 5483.

"Mümin, kardeşinin aynasıdır. Tıpkı iki el gibi, birisi diğerine ihtiyaç duymadan yaşayamaz."⁴⁸

İbn Lehîfa, etbau't-tâbiünden olup, evinde çıkan yangınla kitaplarının bir kısmının yanması sebebiyle rivayetleri ihtiyatla karşılanan bir ravidir. İbn Ebî Hâtim, babasının ve Ebû Zür'a'nın onun hakkında zayıf dediklerini ve rivayetlerinin ancak itibar için yazılabileceğini söylediklerini kaydeder.⁴⁹ Ayrıca tedlis ile de cerh edilen İbn Lehîfa için Ahmed b. Hanbel "zayıf" derken, Yahyâ b. Maîn "hadisi zayıftır" "hadisi ile ihticac edilmez" demiş,⁵⁰ Yahya b. Saîd "rivayetlerinin değeri olmadığını söylemiştir."⁵¹

Muhammed b. Yezîd b. Muhâcir et-Teymî ise, tâbiünden olup sika bir ravidir.⁵²

6- SÜLEYMAN b. BİLÂL ve CERİR b. HÂZİM Rivayeti

Süleyman b. Bilâl ve Cerîr b. Hâzim→Rasûlullah

"المسلم مرآة أخيه"

"Müslümân, kardeşinin aynasıdır."⁵³

Süleymân b. Bilâl et-Teymî, hâfiz ve sika bir ravi olup, 8. tabakadan yani etbâin orta tabakasındadır.⁵⁴

Cerîr b. Hâzim b. Zeyd ise, yedinci tabakadan yani etbâin büyüklerinden sika bir ravidir. Ekseriyetle hafızasından rivayette bulunmasından dolayı kimi zaman yanılmakla ve münker rivayetler nakletmekle eleştirilmiştir.⁵⁵ Ebû Hâtim er-Râzî onun için "sadûk, sâlihu'l-hadîs/" değerlendirmesi yaparken,⁵⁶ Yahyâ b. Maîn "leyse bihâ be's/ zararı yok, rivayette bulunulabilir" demiştir. Ömrünün sonlarında bunama geçirmiş, ancak hadisçi olan çocukları onun bu halde iken kimseyle görüşmesine izin vermemişlerdir.⁵⁷

Süleyman b. Bilâl'in, Kesîr b. Zeyd→Velîd b. Rebâh→Ebû Hüreyre kanalıyla naklettiği benzer bir rivayet muttasıl bir senedle yukarıda ele alınmıştı. Ancak bu rivayette, her ikisi de etbau't-tâbiünden olan Süleyman b. Bilâl ve Cerîr b.

⁴⁸ Ebu's-Şeyh el-İsbehânî, *et-Tevbîh ve't-Tenbîh*, s. 55, h.no: 51.

⁴⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI/145-147, no: 682.

⁵⁰ İbn Adıyy, *el-Kâmil fi'd-duaif*, IV/144 vd., no: 977; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV/487 vd., no: 3513.

⁵¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI/182, no: 574.

⁵² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII/255-256, no: 1401; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI/364, no: 5219; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXV/230, no: 5227.

⁵³ İbn Vehb, *el-Câmi' fi'l-hadîs*, I/299, h.no: 202.

⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XI/372-374, no: 2496; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I/234, no: 220.

⁵⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI/144-145, no: 7091; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 77, no: 911.

⁵⁶ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, I/458, no: 197.

⁵⁷ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I/392-393, no: 1461.

Hâzim, kendilerinden bu hadisi işittikleri tâbiîn tabakasındaki şahısların ve sahâbî ravinin adını vermemekte, dolayısıyla senet munkatı', hadis zayıf olmaktadır.

7- ABDULLAH b. EL-MÜBÂREK Rivayeti

Bir diğer munkatı' rivayet de Abdullah b. el-Mübârek'in (181/797) *Kitâbü'z-Zühd*'ünde yer almaktadır:

Ebû Ömer b. Hayeviyye→Yahyâ (b. Muhammed)→ei-Huseyn (b. Hasen el-Mervezî)→Abdullah b. el-Mübârek→Rasûlullah

"إن أحدكم مرآة أخيه فإذا رأى به شيئاً فليمطه عنه"

"Sizden biri, kardeşinin aynasıdır; kardeşinde (hoş olmayan) bir şey gördüğünde, onu ortadan kaldırsın."⁵⁸

B- Mevkûf ve Maktû' Rivayetler

Merfû olarak nakledilen ayna rivayetinin lafızlarını tekrarlayan veya daha geniş bir anlatımla manasını açıklayan sahâbî ve tâbiîn kavilleri bulunmaktadır. Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamber'den naklettiği bu ifadeyi kendi cümleleriyle de dile getirdiği, Hasan-ı Basrî'nin ve Ebû Hübeyre'nin farklı biçimlerde rivayeti izah ettiği görülmektedir. Aşağıda bu rivayetler sıralanacaktır.

1- EBÛ HÜREYRE Rivayeti

Hâlid b. Humeyd→Hâlid b. Yezîd→Süleyman b. Râşid→Abdullah b. Râfi'→Ebû Hüreyre

"المؤمن مرآة المؤمن إذا رأى فيه عيباً أصلحه"

"Mümin müminin aynasıdır. Bir yanlışını gördüğünde onu düzeltir."⁵⁹

Allah Rasûlü'nün güzide ashabından olan Ebû Hüreyre'nin⁶⁰ bu sözü, hem sened hem de metin olarak rivayeti merfû biçimde naklettiği formlardan ayrılmaktadır. İlk dönem hadis kaynaklarında yer alan rivayette ö, aynalık vasfını neyih anî'l-münker bağlamında açıklamaktadır.

2- HASAN-I BASRÎ Rivayeti

a) Ebû Ömer b. Hayeviyye→Yahyâ→el-Huseyn→Abdullah (b. el-Mübârek)→Ma'mer→Yahyâ b. el-Muhtâr→Hasan

"إن المؤمن شعبة من المؤمن إن به حاجته إن به علته إنه يكلفه في يفرح لفرحه ويحزن لحزنه وهو مرآة أخيه إن رأى منه ما لا يعجبه سنده وقومه ووجهه وحاطه في السر والعلانية إن لك من خليلك نصيباً وإن لك نصيباً من ذكر من أحببت فتنقوا الإخوان والأصحاب والمجالس"

⁵⁸ Abdullah b. el-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 254, h.no: 730.

⁵⁹ İbn Vehb, *el-Câmi' fi'l-hadîs*, I/300, h.no: 203; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, s. 83, h.no: 239; Ebu's-Şeyh el-İsbehânî, *et-Tevbîh ve't-tenbîh*, s. 57, h.no: 53.

⁶⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII/425 vd., no: 10674.

"Mümin müminin azası gibidir. İhtiyaç anında, hastalık anında onunla birliktedir. Sevincinde sevinir, üzüntüsünde üzülür. O, kardeşinin aynasıdır. Onda hoşça gitmeyen bir şey gördüğünde, onu doğrultur, düzeltir ve (doğruya) yöneltir. Gizli aşikâr her durumda onu gözetir. Her zaman dostunla paylaşacağıın, ondan alacağıın bir nasibin vardır. Muhakkak sevdiklerin anılırken sen de bundan bir pay alırsın. Bundan dolayı kardeşlerinizi, arkadaşlarınızı ve bulunacağıınız meclisleri iyi seçiniz."⁶¹

b) er-Rabî→Hasan

"المسلم مرآة أخيه"

"Müslüman, kardeşinin aynasıdır."⁶²

c) Hâşim b. el-Kâsım→Mübârek b. Fedâle→Hasan

"كانوا يقولون : إن المسلم مرآة أخيه يريه منه ما لا يرى من نفسه"

"Derlerdi ki; Müslüman, kardeşinin aynasıdır, ona kendisinde göremediğini gösterir."⁶³

d) İbrahim b. Mûsâ→el-Mu'temir b. Süleymân→Furât b. Selmân→Hasan

"المؤمن مرآة أخيه إن رأى فيه مالا يعجبه سدده وقومه وحاطه وحفظه في السر والعلانية إن

لك من خليلك نصيبا وإن لك نصيبا من ذكر من أحببت ففتقوا بالأصحاب والإخوان والمجالس"

"Mümin, kardeşinin aynasıdır. Onda hoşça gitmeyen bir şey gördüğünde, onu doğrultur ve düzeltir. Gizli aşikâr her durumda onu gözetir ve korur. Her zaman dostunla paylaşacağıın, ondan alacağıın bir nasibin vardır. Muhakkak sevdiklerin anılırken sen de bundan bir pay alırsın. Bundan dolayı arkadaşlarınıza, kardeşlerinize ve bulunacağıınız meclislere güvenip itimat ediniz."⁶⁴

Hasan b. Ebî'l-Hasan el-Basrî, tâbînin büyüklerinden olup, sika, fakih, fazil bir zattır.⁶⁵ Çok hadis rivayet etmesinin yanı sıra mürsel rivayetlerinin fazlalığı ve müdellis oluşu ile tanınmaktadır.⁶⁶ Uzun ifadelerle ayna hadisini açıklarken bir bakıma din kardeşliğinin gereklerini izah etmektedir.

3- EBÛ HÛBEYRE YAHYÂ b. ABBÂD Rivayeti

Hafs b. Ğiyâs→Leys→Ebû Hübeyre

"المسلم مرآة أخيه فإذا أخذ عنه شيئا فليره"

⁶¹ Abdullah b. el-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 232, h.no: 662; Harâirî, *Mekânimü'l-ahlâk*, II/2, h.no: 333; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye*, XI/311, h.no: 2529.

⁶² Vekî' b. Cerrâh, *Kitâbü'z-Zühd*, II/632, h.no: 354; Hennâd, *Kitâbü'z-Zühd*, II/499, h.no: 1027.

⁶³ İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye*, XI/308, h.no: 2528.

⁶⁴ İbn Ebî'd-Dünyâ, *Risâletü'l-lhvân*, s. 107, h.no: 55.

⁶⁵ Mizî, *Tehzîbü'l-kemâl*, VI/95 vd., no: 1216; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I/71, no: 66.

⁶⁶ İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdebbihîn*, s. 29, no: 40.

"Müslüman, kardeşinin aynasıdır; onda bir şey gördüğünde kendisine göstersin."⁶⁷

Ebû Hübeyre Yahyâ b. Abbâd, sahabe torunu olup, tabînin orta tabakasındadır. Başta Buhârî (256/869) ve Müslim (261/875) olmak üzere Kütüb-i Sitte müelliflerinin kendisinden rivayette bulunduğu sika bir ravidir.⁶⁸ Görüldüğü üzere Müslüman'ın tıpkı bir ayna gibi kardeşine kendini görme fırsatı sunması gerektiğine işaret etmektedir.

Ayna hadisinin sened tenkidini yaptığımız bu bölümün sonunda kısa bir değerlendirmede bulunmak gerekirse, hadisin iki farklı sahâbîden gelen toplam dokuz tarikandan hiçbirisi sıhhat şartlarını tam anlamıyla taşımamaktadır. Senedler incelendiğinde görüleceği üzere, her birinde ravilerin geneli "sika" olmasına rağmen, bu vasa haiz olmayan ve sadûk, sâlih veya leyse bihi be's gibi hafif dereceden cerh lafızlarıyla tenkit görmüş bir ya da birkaç ravi bulunmaktadır. Dolayısıyla hadis, "hasen"dir. Senedlerde Yahyâ b. Ubeydullah, babası, Osman b. Muhammed, Ya'kûb ez-Zühri ve İbn Lehîa dışında ağır derecede tenkit görmüş ravi bulunmamaktadır. Bu şahısların yer aldığı rivayetlerin "zayıf" olması dışında, mürsel ve munkatı senedlerle gelen nakiller de zayıf hadis hükmündedir.

Hadisin tespit edebildiğimiz ilk kayıtları, Abdullah b. el-Mübârek (181/797) ve Vekî b. Cerrâh'ın (197/812) *Kitâbü'z-Zühd*'leri ile İbn Vehb'in (197/812) *el-Câmi' fi'l-hadîs*'inde yer almaktadır. Ardından İbn Ebî Şeybe'nin (235/849) *Musannefi*, Hennâd'ın (241/855) ve Ahmed b. Hanbel'in (241/855) *Kitâbü'z-Zühd*'leri ve Buhârî'nin (256/869) *el-Edebü'l-Müfredi* gibi eserlere giren rivayet, Ebû Dâvûd'un (275/889) *Süneni*' ve Tirmizî'nin (279/892) *el-Câmiu's-Sahîh*'i ile Kütüb-i Sitte'de yer almıştır. Hadisi farklı tarikleriyle günümüze ulaştıran eserlerin yanı sıra, senedini hazfederek sadece sahâbî veya tâbîi ravisinin adını zikretmek suretiyle nakleden derleme türü hadis eserleri de bulunmaktadır.⁶⁹ Ayrıca halk dilinde yaygın olan rivayetleri tartışan hadis kitaplarında da ayna rivayeti ile karşılaşmak mümkündür.⁷⁰

II- Rivayetin Metin Tahlili

İnsanın durgun bir suyun yüzünde, parlatılmış bir metalin karşısında veya arkası sırlanmış bir camın üzerinde kendisini gördüğü zaman hissettikleri düşünül-

⁶⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannefi*, VI/229, h.no: 25531.

⁶⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V/521, no: 6034; Mizzi, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXXI/390-393, no: 6852.

⁶⁹ Mesela bkz. Deylemî, *el-Firdevs*, IV/184-185, h.no: 6571 (Ebû Hüreyre'den), IV/190, h.no: 6587 (Ebû Hüreyre'den); İbnü'l-Esir, *Câmiu'l-usûl*, VI/563, h.no: 4794 (Ebû Hüreyre'den); Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, III/80, h.no: 4985 (Ebû Hüreyre'den); İbn Hacer, *Bulûğü'l-merâm*, s. 310, h.no: 1564 (Ebû Hüreyre'den); Süyûtî, *Câmiu'l-ehâdis*, VI/692, h.no: 23598-23599 (Ebû Hüreyre'den); Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, I/141, h.no: 672 (Enes'ten), I/141, h.no: 673 (Ebû Hüreyre'den), I/152, h.no: 756 (el-Muttalîb b. Abdullah'tan).

⁷⁰ Tâhir b. Ali el-Hindî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 14; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II/294, h.no: 2687.

düğünde, ayna metaforunun düşünce tarihiyle yaşıt olması şaşırtıcı değildir.⁷¹ Aynada kendi görüntüsü ile karşılaşan insan, onu günlük ihtiyacı için kullanmanın ötesinde bir tefekkür imkânı olarak değerlendirmiştir. Söz gelimi, hazardsa ve seferde yanından ayırmadığı beş şey arasında aynayı da bulduran Hz. Peygamber,⁷² aynada kendini gördüğü anı dua vesilesine dönüştürmüş; *"Allah'a hamdolsun! Allah'ım, beni nasıl güzel yarattıysan ahlâkımı da güzelleştir!"*,⁷³ *"Beni muntazam ve mutedil biçimde yaratan, yüzümün şeklini şereflendirip güzelleştiren ve beni Müslümanlardan eyleyen Allah'a hamdolsun."* demiştir.⁷⁴ İnsan, ayna fenomeni ekseninde yeni anlam dünyalarına ulaşmış, genellikle onu karşısında tuttuğu bir nesne olarak algılasa da kimi zaman içine çekerek, kendisinin ayna olduğunu farz etmiştir. Ayna hadisi bağlamında düşünülüğünde aslında inanan insanın aynada kendini izlemekle yetinmeyerek başkalarına ayna olması, arzuya bağlı bir tecrübeden ziyade, bir Peygamber öğüdü olarak algılanabilir.

Bu noktada, "Mümin müminin aynasıdır ve mümin müminin kardeşidir, onunla birlikte olduğunda zarara uğramasına engel olur ve ona sahip çıkar." cümlesinin mevcut durumu tasvir mi yoksa tavsiye mi olduğunu yeniden sorabiliriz. Şurası bir gerçek ki, hadisin, müminler arasında var olan ilişki biçimini yansıttığını düşünmek iyimser bir yaklaşım olacaktır. Yaşanandan ziyade yaşanması gereken davranış modelini öğrettiğini düşünmek, emir yerine geniş zaman sıygası kullanmayı tercih edişini ise, "böyle olur, başka türüsü de beklenemez!" şeklinde okumak yerinde olacaktır. Nitekim Hz. Peygamber'in "Müslüman Müslüman'ın kardeşidir; ona hainlik etmez, ona yalan söylemez ve onu yüzüstü bırakmaz..."⁷⁵, ve "...Müslüman Müslüman'ın kardeşidir; ona zulmetmez, onu yardımsız bırakmaz, onu aşağılamaz..."⁷⁶ gibi benzer ifade şekillerini sıklıkla kullandığını söylemek mümkündür.

Biri diğerrinin aynası olan iki müminin etkileşimini, bu etkileşimin yollarını ve sonuçlarını açıklamak üzere yola çıkan anlatımlar, temelde iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi hadis şerhlerinde karşımıza çıktığı üzere, her iki "mümin"i de insan olarak anlayan ve rivayeti bağlamına uygun biçimde yorumlayan genel anlatım tarzıdır. İkincisi ise, hadisi beşerî ilişkiler bağlamında anlamak yerine, mümin olan

⁷¹ Ayna metaforunun kullanımına dair tespit edilebilen ilk örnek Eflatun'a aittir. Daha sonra Yeni Eflatuncular tarafından da benimsenen bu metafor, sufi literatürde geniş bir tedavül imkânı bulmuştur. Eflatun'un naklettiğine göre, hocası Sokrat, karşısındakinin göz bebeğine bakan bir kimsenin, orada tıpkı bir ayna gibi kendi yüzünü, minyatürünü gördüğüne dikkat çektikten sonra der ki: "Bir göz kendini görmek için bir başka göze, bu gözün en iyi faaliyetinin esas itibarıyla gerçekleştiği kısmına bakmalıysa ... ruh da kendini bilmek için bir ruha, ve özellikle de ruhu bilge kılan kısmına, ve ruha benzeyen başkaca herhangi bir şeye bakmalıdır." Atalay, "Düşünce Tarihinde Epistemolojik Bir Denge Unsuru Olarak Ayna Metaforu", s. 142. (Plato, *Alcibiades*'ten naklen); Melchior-Bonnet, *Aynanın Tarihi*, s. 102-105.

⁷² Taberânî, *el-Mu'cemül'evsat*, VI/255, h.no: 5242; Beyhakî, *Şuabül-İmân*, VI/233, h.no: 6491.

⁷³ Nevevî, *el-Ezkâr*, s. 493, no: 892.

⁷⁴ Taberânî, *el-Mu'cemül'evsat*, I/240, h.no: 787; Beyhakî, *Şuabül-İmân*, IV/111, h.no: 4458.

⁷⁵ Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 18.

⁷⁶ Müslim, *Birr ve Sıla*, 32.

insan ile Mü'min (güven kaynağı) olan Allah arasındaki ilişkiyle açıklayan, insanı/insan kalbini Yaratıcı'nın aynası olarak kabul eden tasavvufî yaklaşımdır.

İnanan bir insanın "kardeşine" ayna olması, en yalın anlamlarıyla ona, kendisini görme imkânı sunmasıdır. İnsanın aynaya olan vazgeçilmez ihtiyacı gibi, kendisini izlemesine, tanımaya ve çeki düzen vermesine yardımcı olacak ayna misali dostlara da ihtiyacı vardır. İnsan kendi ayıbını bazen dostunun göstermesiyle farkına varır. O halde bir kardeşine zarar veren ya da onun başkalarına zarar vermesine sebep olan bir kusura şahit olan mümin, bunun giderilmesini sağlamakla yükümlüdür.⁷⁷ Bu durum, elbisedeki lekeyi haber vermektan, ahlâkî bir zafiyete dair nasihatte bulunmaya kadar geniş bir alanda mümine aynalık yapma görevi düştüğünü göstermektedir.⁷⁸

Emir bi'l-ma'rûf nehiy anil-münker bağlamında açıklandığında, ayna hadisinden sosyal ahlâka dair mesajlar çıkarmak mümkündür. İnsanın kin, haset, kibir, riya gibi kötü huylarından kendisinden çok diğer insanların rahatsız olduğu göz önüne alındığında, böyle bir uyarı mekanizması toplum huzuru için son derece anlamlıdır. Ali el-Kârî (1014-1605), usulüne uygun, incitmeden yapılan bir uyarıyı, arkasından dua etmekle desteklemeyi önerir. Ona göre, cilalanmış bir aynanın en ufak bir görüntüyü bile kaçırmaması gibi, kardeşlik bağıyla birbirine bağlanmış olan müminlerin birinde bu bağı zedeleyecek bir kusur zuhur ederse diğerleri hemen müdahale etmelidir. Zira bu olumsuz hal, onun toplumdaki dışlanmasına sebep olur. Onu uyarıp hatayı durdurarak tekrar toplum dairesine girmesi sağlanmalıdır. Bu konuda gevşeklik göstermek, kalp aynasının paslanmasına ve ayıpları, kusurları artık göremez hale gelmesine sebep olacaktır.⁷⁹

Ayna hadisinin bütün formlarında 'iki inanan insan'dan bahsedilmesi, böyle bir davranışın inanç birliğine sahip kimselerden beklendiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Tıpkı kör olanın ayna kullanmadığı gibi, basiret sahibi olmayan inançsız kişi de ayna kullanmayı bilemeyecektir. Bu konuda Mevlânâ (671/1273), "Mümin müminin aynasıdır buyrulmuştur. Kâfir kâfirin aynasıdır denilmemiştir. Bu kelâm-ı münîf, kâfirler için ayna yoktur, demek değildir. Ancak kâfirin kendi mir'âtından haberi yoktur, demek olur."⁸⁰ şeklinde bir değerlendirme yapar. Kişinin, aynadaki görüntüsüne göre kendisini ayarladığı, yani aynayı bir ayar mekanizması olarak kullandığı düşünülürse, karşısındakinin sözlerine göre kendini şekillendiren mümin, bu sözlerin sahibini dikkatli seçmek durumundadır. Dolayısıyla hadis, müminin mümini/güven vereni ayna olarak seçmesi yönünde gizli bir ikazı da bünyesinde barındırmaktadır. Diğer taraftan nasihat ile kardeşinin Allah'ın yanında olduğu kadar diğer kulların nazarında da değer kazanmasına yardımcı

⁷⁷ Seranpûrî, *Bezlü'l-Mechûd*, XIII/325; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, VI/47.

⁷⁸ Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, II/527.

⁷⁹ Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâûh*, IV/697.

⁸⁰ Mevlânâ, *Fihî mâ fihî*, s. 24.

olmak,⁸¹ bir bakıma ona mümin olmayanlar tarafından rencide edilmeden düzeltme fırsatı verecektir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in din kardeşliği ve iyiliği emredip kötülükten sakındırma konusundaki diğer hadisleri şerh edilirken, ayna rivayeti'nin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.⁸²

Rivayeti tahlil ederken taraflardan birini pasifleştirmek ve tek taraflı sorumluluk yüklemesinde bulunmak hadisin anlamını daraltacaktır. Söz gelimi sadece ayna olan kişiye diğerine eksiklerini duyurma görevi vermek ne derece yeterlidir? Aynaya bakanın da ayna seçiminde itinalı davranma, ayna karşısındaki konumunu doğru ayarlama, aynada gördüklerini önemseme, olumsuzlukları düzeltmek için harekete geçme ve aynaya müteşekkir olma gibi yükümlülükleri yok mudur? Süregelen bir ilişki düşünüldüğünde, an gelip rollerin değişmesi muhtemel değil midir? Her ne kadar kurgu ayna üzerinde yoğunlaşmakta ise de, ilişkinin ikinci ismini de unutmamak gerekmektedir.

Ayna rolünü üstlenen kişinin öncelikle hangi prensibe göre davranacağı, yani Hz. Peygamber'in bir inanandan diğerine ayna olmasını isterken esasen ne beklediği ise, can alıcı bir sorudur. Dinamik ve güçlü bir iletişimin iki ucundaki bu iki insan arasında kurulan bağın olmazsa olmaz özelliği nedir? Kanaatimizce hadisin taşıdığı ana tema, müminler arasında var olması gereken "güven" duygusudur. Rivayette özellikle "mümin" kelimesinin kullanılması elbette tesadüf olamaz. "Mümin, insanların canlarına ve mallarına zarar vermeyeceğinden emin oldukları kişidir."⁸³ buyuran Hz. Peygamber, mümini tanımlarken, güven verici olmasını öne çıkarmaktadır. Sağlam ve doğru bir ayna karşısına geçeni olduğu gibi aksettirdiğine ve doğru sözlü bir şahit olduğuna göre, Hz. Peygamber'in müminden beklediği de bu olmalıdır.

Hadiste yer alan diğer ifadeler de güven merkezli bir anlatımı destekler mahiyettedir. "Mümin müminin kardeşidir. Gıyabında ona sahip çıkar ve zarara uğramasına engel olur; mümin müminin aynasıdır." buyruğu, kardeşinin yüzüne karşı gerçekleri bir-ayna gibi bütün dürüstlüğü ile yansıtmayı, yokluğunda da arkasından iş çevirmeyerek aynı dürüstlüğü sürdürmeyi öngörmektedir. Zira يكف عليه و يحوطه من ورائه bir kimserinin hayatını idame ettirmesine yarayan zanaat, ticaret, ziraat gibi geçim kaynaklarının telef olmasına, zarara uğramasına engel olmak, onun malını, namusunu, onurunu koruyup kollamak ve desteklemek anlamına gelmektedir.⁸⁴ Bu bağlamda Hz. Peygamber'in, eşinin yokluğunda onu koruyan kadını "insanın en değerli hazinesi" olarak sunması⁸⁵ ve "Kim gıyabında kardeşinin

⁸¹ San'ânî, *Sübülü's-seldm*, IV/211.

⁸² Mesela bkz. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, IX/237; İbn Receb, *Câmiu'l-ulûm*, s. 336.

⁸³ Tirmizî, *İman*, 12; Nesâî, *İman*, 8.

⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, IV/165; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefââtih*, IV/697; Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, XIII/177.

⁸⁵ Ebû Dâvûd, *Zekât*, 32; İbn Mâce, *Nikâh*, 5.

namusunu korursa, Allah da kıyamet günü o kimsenin yüzünü ateşten korur."⁸⁶ bu-
yurması güven mesajını destekleyen rivayetler olarak birlikte düşünülebilir.

Diğer taraftan inanç tarihine bakıldığında Taoizm ve Şintoizm'de kutsal aynanın hakikati ve doğru sözlülüğü simgelediğini görmek⁸⁷ ilginç bir rastlantıdır. Hıristiyanlıkta ise ayna, insanın Tanrı hakkındaki bilgisini simgeler; bu bilgi ancak gerçekliğin aynada yansıyan karanlık görüntüsü gibidir.⁸⁸ Ayna gibi teraziyi de dürüstlük sembolü olarak ele alan Mevlânâ, "Ayna ve terazi yalan söyler mi? Ayna ile terazi, kimse incinmesin, utanmasın diye sözünü saklar mı?"⁸⁹ diye sormakta, ardından da bir nefis muhasebesi yaparak "Ayna bir şeye tamah etseydi, bizim gibi münafık olur, her şeyi olduğu gibi göstermezdi."⁹⁰ demektedir. Nihayetinde her hâlûkârda kardeşine dürüst ve yardımsever davranması, ayna olacak müminin asîî niteliğidir. Zira görüntüsü yansıyan düzgün olduğu halde ayna bozuk ise, maksadın hasıl olması imkânsızdır.

Aynanın doğru görüntü vermesinden bahsedince, kardeşine dair gördüklerini olduğu gibi yansıtmanın gereği olarak, onun sadece kusurlarını değil meziyetlerini de dile getirmenin önemini vurgulamalıyız. Bu açıdan bakıldığında ayna olmak, hataya odaklanmayı değil, güzellikleri de görebilmeyi gerektirmekte, dolayısıyla iki insan arasındaki muhabbetin artmasına vesile olmaktadır. Nitekim Şeyh Galib (1213/1799), karşılaşan iki mümini, birbirine tutulmuş iki ayna şeklinde tasavvur etmekte ve onların bu sayede birbirlerinden feyiz ve ilham aldıklarını, gönülden gönüle beslendiklerini söylemektedir.⁹¹ Ayna her ne kadar karşısındakini yine ona yansıtsa da, aynı zamanda onun bakışına ve dolayısıyla değerlendirmesine muhataptır. Ayna fark ettirdiği kadar fark edilen ve fark edildiği anda fark ettiren bir açık görüş alanıdır. O halde hayatın akışı içinde insanların farkına varmadan birbirlerine aynalık yaptıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada yeni bir soruyla karşılaşmak mukadderdir: İnsan sadece bilinçli ve özenli bir şekilde mi bir diğerine ayna olur, yoksa ayna olma işlevi farkında olmaksızın da yerine getirilebilir mi?

Basit bir nesne olan ayna, önünde durana suretini yansıtırken yaptığı işten habersizdir. Oysa Hz. Peygamber, mümine ayna olduğunu hatırlatarak, onda bir farkındalık meydana getirmek istiyor olamaz mı? İnsanın yakın çevresindekilerden sürekli etkilendiği ve bir taraftan da onları etkilediği düşünüldüğünde, hadisin bu etkileşime dikkat çektiği açıktır. Tıpkı aynanın, karşısında yapılan her hareketi anında sahibine iade ettiği gibi, mümin de karşısındakine nasıl davranırsa öyle karşılık bulacağını aklından çıkarmamalıdır. Resmi tersten okursak diyebiliriz ki,

⁸⁶ Tirmizî, *Birr ve Sila*, 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/449, 450.

⁸⁷ Burckhardt, *Akılın Aynası* s. 129.

⁸⁸ Melchior-Bonnet, *Aynanın Tarihi*, s. 108

⁸⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, I/292, beyit: 3545.

⁹⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, II/44, beyit: 570.

⁹¹ "Almada vermede mir'ât-ı mukâbil gibidir/ Keşf olur sırr-ı azizân gönülden gönüle" Bkz. Güler, "Şeyh Galib Divanında Ayna Sembolü", s. 117.

insan, karşıdakinin tavırlarına bakarak ona nasıl davrandığını, kendi tavırlarının ne derece doğru ve anlamlı olduğunu tartabilir. Muhatabı, büyük ölçüde, onun etkisine göre tepki geliştirdiği için tepkileri seyretmek, kendini düzeltmenin ilk adımı olacaktır.⁹² Dolayısıyla mümin kardeşinde gördüğü sorunu gidermek isteyen, aslında işe ondan değil, kendinden başlamalıdır.

İşte böylesine hassas bir noktada Gazzâfî (505/1111), insanın kendinde göremediği hataları kardeşinde görünce farkına varacağını söylemektedir.⁹³ Mevlânâ ise, kendisindeki kötü ahlâk özelliklerini göremediği halde başkasında bunları görünce ürken ve incinen kişiye, aslında kendinden incindiğini söyledikten sonra, insanın kendi vücudundaki yaradan rahatsız olmasa da bir başkasının vücudundaki çıbanı görünce rahatsız olmasını örnek vermektedir. O, "Eğer din kardeşinde bir ayıp görürsen o ayıp sendedir, halbuki onda görüyorsun. Âlem ayna gibidir, kendi nakşını onda görürsün; mümin müminin aynasıdır buyrulmuştur. O ayıbı kendinden izale et. Zira incindiğin şey sendedir." demektedir.⁹⁴ Şu halde diğer müminlerin hatalı tutum ve davranışlarından kendisine ibret çıkarmak da aynadan faydalanmanın bir yoludur. Böyle düşünülebilen bir kimse, farkında olmadan ona aynalık yapanlar sayesinde kendisiyle bir başka açıdan buluşabilecektir. Burada ayna olarak varlıklarından istifade ettiği kişiler eksik ve kusurları sebebiyle ona bu buluşma ortamını hazırlayabilecekleri gibi, erdemleriyle de örneklik edebilirler. Zira imanın gerektirdiği güzel ahlâk özelliklerini, edep ve kemali kendilerinde barındıran, kalpleri ihşanın zirvesine erişmiş özel ve güzel insanlar, saf ve temiz halleriyle birer ayna gibidirler. Onlara bakan diğer müminler kendi kabahatlerini, hatalarını onların örnek haline kıyasla fark edip, kendilerine çeki düzen vereceklerdir.⁹⁵

Ayna metaforunun beşerî ilişkiler bağlamında ele alındığı gibi, inanan insan ile Allah arasındaki ilişkiyi anlatmada da kullanıldığını söylemiştik. Tasavvufî algıda şekillenen böyle bir yorum, özü itibarıyla iki insanın iletişimini anlatan ve bunu ve "...mümin müminin kardeşidir, onunla birlikte olduğunda zarara uğramasına engel olur ve onu koruyup kollar." ifadeleriyle açıkça belirten hadise dair işaret bir yorumdur. "Ayna, özne ve nesnenin birliğini temsil etmesi sebebiyle manevî tefekkürün en dolaysız simgesi kabul edilmiş,⁹⁶ tasavvufî literatürde sıklıkla dile getirilmiştir. Ayna tecelligâhtır, sevgilinin kendisini gösterdiği yerdir. Bu anlamda genelde bütün âlem ve varlıklar, özeldense, insan ve insanın gönlü aynadır, Allah'ın mazharı-

⁹² "Tuh der tükürürsen, kendi yüzüne tükürmüş olursun; aynaya vurursan yine kendine vurursun/ Orada çirkin bir surat görürsen gördüğün de sensin; İsa ve Meryem'i görürsen yine gördüklerin senden ibarettir/ O ne budur, ne o! Her şeyden an durudur. Yalnız senin önüne senin suretini kor." Mevlânâ, *Mesnevî*, IV/173, beyit: 2140.

⁹³ Gazzâfî, *İhyâü Ulûmi'd-dîn*, III/182, III/65.

⁹⁴ Mevlânâ, *Fihî mâ fih*, s. 24. Mevlânâ'nın konuyla ilgili bir diğer beyiti ise şöyledir: "Ey başkasının yüzünde kötü bir ben gören! Gördüğün kendi beninin aksidir, ondan nefret etme!/ 'Müminler birbirinin aynasıdır.' Bu haberi Peygamber'den rivayet etmediler mi?! Gözünün önüne gök renkli bir cam koymuşsun, o sebepten âlem sana gök görünüyor." *Mesnevî*, I/108, beyit: 1325.

⁹⁵ Münâvî, *Fezvu'l-kadîr*, VI/327.

⁹⁶ Burckhardt, *Akılın Aynası*, s. 127.

dir.⁹⁷ Bu bakışla, âlem, Mutlak Varlık'ın tecellisi ile meydana gelmiş olup, her zeresinde Yaratıcı'nın kudretini, azametini ve güzelliğini yansıtan bir aynadır. Aynada görünen âlem var gibi ise de, aslında bu varlık yokluktan ibarettir. Tek ve gerçek varlık, görüntünün sahibi olan Allah'tır.⁹⁸ Âşık bu kesret aynasına baktıkça yani olanca çeşitliliği ile âlemi seyrettikçe, vahdeti yani Yaratan'ın birliğini görür.⁹⁹

Âlem aynasının cilâsı ise, kâinatın gözbebeği olan insandır. Bu fikirden hareketle hadis "Mümin (kul) Mü'min (Rabb)'in aynasıdır" şeklinde şerh edilmiş, inanan kulun bedeni ve bu bedeninin merkezi olan kalbi, Hak'ın tecelli ettiği ayna olarak tasavvur edilmiştir.¹⁰⁰ Eflâkî (761/1360) bu durumu açıklarken, "Mümin, Allah'ın bir ismidir, iman eden kul da mümindir. Dolayısıyla Tanrı onda tecelli etti demektir. Tanrıyı görmek istiyorsan gel, aynaya bak da onu gör." der.¹⁰¹ İbnü'l-Arabî'ye göre kul ve Allah arasındaki ayna olma-aynada kendini görme ilişkisi tek taraflı değil, karşılıklıdır. Yani kul da Hak'ın bütün isimlerine mazhar ve o isimlerin hükümlerini kabul etmeye yetenekli olmakla, Allah'ın aynasıdır. Çünkü Allah Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır ve Cenâb-ı Hak, tecellilerinin bütün yansımalarını en iyi şekilde insan varlığında görür.¹⁰²

Allah gönül aynasına tecelli edince, kalp nur ile dolar, ilâhî sırların, aşk ve ilhamın kaynağı haline gelir. Ancak böylesine bir lûtfâ erişebilmek için, gönlün ayna olduğunun bilincine varmak gerekir. İnsan bedeni, kaliteli bir demir gibi cilalanırsa yansıtırma özelliği kazanmaya müsait bir yapıdadır. O halde insana düşen, bu cevheri kabiliyetine uygun biçimde kullanmak, gönlündeki tecellinin netleşmesi ve kemale ermesi için aynasını daima temiz ve cilalı tutmaktır: "Topraktan yaratılan beden kabadır, karadır ama cila kabul eder, onu cilala!"¹⁰³

Kalbin pas tutması tabiri, aynanın berraklığını yitirerek aydınlıktan mahrum kalmasına işaret eder. Hadisin zayıf olmasına rağmen mana bakımından sahih olduğunu söyleyen Tirmizî şarihi İbnü'l-Arabî (543/1148), gönlü paslanan müminin görüntüyü yansıtmadığını, dolayısıyla hem körleştiğini hem de körleştirdiğini söylemektedir.¹⁰⁴ Bunun sebebi, Hak'tan başka görüntülerin aynada yer etmesine

⁹⁷ Ögke, "İbnü'l-Arabî'nin Fusûsü'l-Hikem'inde Ayna Metaforu", s. 77.

⁹⁸ Güler, "Şeyh Galib Divanında Ayna Sembolü", s. 105-106; Bayraktar, "Meviana'da Ayna Metaforu", s. 69-70. Tasavvufî düşünceye göre, âlemin varlık sebebi, Yüce Allah'ın "bilinmek istemesi"dir. İbnü'l-Arabî, bu istemi bir bakıma "âlem aynasında görünmek isteme" ile açıklamaktadır. Bkz. Ögke, "İbnü'l-Arabî'nin Fusûsü'l-Hikem'inde Ayna Metaforu", s. 78-80.

⁹⁹ Âlemi, Allah'ın zatının değil sıfatlarının tecelligâhı olarak görmek gerektiğine yani ontolojik işlevde ayna metaforu serdederken bu metaforun panteistik bir tevhit görüşünün çıkarsanmasına elverişli tarzda kurulmaması gerektiğine dair görüşler için bkz. Atalay, "Düşünce Tarihinde Epistemolojik Bir Denge Unsuru Olarak Ayna Metaforu", s. 10-12.

¹⁰⁰ "Mahbûb-i Hakîkî kendi sûretini görmek istedi, Âdem'in suyu ve çamuru ma'rekesinde çadır kurdu, kendini temaşa için topraktan âyine yaptı, kendi aksini gördü, gayretinden cümleyi alt üst etti." Mevlânâ, *Fîhi mâ fîh*, s. 1.

¹⁰¹ Eflâkî, *Ariflerin Menkabeleri*, II/78.

¹⁰² Ögke, "İbnü'l-Arabî'nin Fusûsü'l-Hikem'inde Ayna Metaforu", s. 82.

¹⁰³ Mevlânâ, *Mesnevî*, IV/200, beyit: 2470.

¹⁰⁴ İbnü'l-Arabî el-Mâlikî, *Ânzatü'l-Ahvezî*, VIII/114.

izin vermektir. Hz. Peygamber'in, kalbin lekelenişini anlattığı hadisi, konuya açıklık getirmesi bakımından dikkat çekicidir: "Kul bir hata işlediğinde, kalbine siyah bir nokta konulur. Şayet o günahı el çeker, bağışlanma diler ve tevbe ederse, kalbi cilalanır. Eğer hataya devam ederse, siyah nokta artar ve neticede bütün kalbini kaplar. İşte Allah'ın 'Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır.'¹⁰⁵ ayetinde anlattığı pas budur."¹⁰⁶ Şu halde ayna hadisinin mümine yönelik bir manevî arınma emri olarak algılandığını söylemek mümkündür. Parlanmış bir kalbe verdiği değerden dolayıdır ki, Hz. Peygamber "Allah'ım, hatalarımı kar ve dolu suyu ile yıka. Beyaz elbiseyi kirden arındırdığın gibi kalbimi de hatalardan arındır." diye dua etmektedir.¹⁰⁷

Gönlü arındırma yani kalp aynasını parlatma konusunda öncelikle Hz. Peygamber'in tavsiyesini aktarmak gerekirse, İbn Ömer'den nakledilen bir rivayete göre Allah Rasûlü "Demirin su ile temas ettiğinde paslanması gibi, bu kalpler de paslanır." buyurmuş, "Peki ya Rasûlallah, kalplerin cilası nedir?" diye sorulduğunda "Ölümü çok hatırlamak ve Kur'an okumaktır" cevabını vermiştir.¹⁰⁸ Şarihlerin ve sufilerin önerilerinin başında ise, günahlardan kaçınmak, arzuların tutsağı olmamak,¹⁰⁹ dünya gâlelerini, sevgilerini en aza indirmek ve aşk ızdırabı çekmek gelir.¹¹⁰ Gönül aynasından hurâfeleri, aslı olmayan masalları silmek,¹¹¹ hırs, hasislik, kin gibi kötü huylardan uzaklaşmak, sabrı öğrenmek ve riyazet ile meşgul olmak gerektir.¹¹² "Her zahmete, her meşakkate kızar, kinlenirsen, cilâlanmadan nasıl ayna olacaksın?"¹¹³ diyen Mevlânâ, bunun kolay olmadığını anlatmaktadır.

Hatadan mümkün olan en üst düzeyde uzak kalan ve insana dair bütün erdemleri bünyesinde taşıyan kimse, insan-ı kâmidir. Kesrette vahdet sınına ermiş ve edindiği kazanımı halkalar halinde dışı açarak diğerleriyle paylaşmaya başlamış olan böyle bir insan, zaman ve mekânla sınırlanmaksızın evrensel bir değer haline gelmiştir. Aynanın konumunun görüntü kalitesini belirlediği göz önüne alınırsa, gönül aynasını Allah ile paralel/yüz yüze gelecek biçimde ideal konuma yerleştiren insan-ı kâmil, tecelliyi bütün netliği ile tahrif etmeden yansıta-

¹⁰⁵ Mutaffifin 83/14.

¹⁰⁶ Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 83; İbn Mâce, Zühd, 29.

¹⁰⁷ Buhârî, Deavât, 39; Müslim, Zikir ve Dua, 49.

¹⁰⁸ Kudâtî, Müsnedü's-Şühâb, II/198, h.no: 1178; Tebrîzî, Mişkâtü'l-Mesâbîh, I/490, h.no: 2168; Beyhakî, Şuabü'l-İmân, III/392, h.no: 1859.

¹⁰⁹ Ali el-Kârî, Mirkâtü'l-mefâtih, IV/697.

¹¹⁰ Güler, "Şeyh Galib Divanında Ayna Sembolü", s. 111-112.

¹¹¹ Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr, VII/39.

¹¹² Mevlânâ, Mesnevî, I/284, 286, beyit: 3460, 2480. On iki yıl nefsinin demircisi olduktan sonra kendisinin aynası olma mertebesine ulaştığını ve bu makamda beş yıl kaldığını söyleyen Bâyezid-i Bestâmî bu sözleriyle ağır riyazetlerden ve çetin mücahedelerden sonra kalbini tam manasıyla beraklaştırarak Allah'ın tecellisine müsait bir hale getirdiğini anlatmaktadır. Bkz. Uludağ, Süleyman, "Ayna", DİA, IV/261.

¹¹³ Mevlânâ, Mesnevî, I/246, beyit: 2980.

bilmektedir.¹¹⁴ Onun örnek halî, insanlara aynalık etmekte, kendilerine dönmele-
rini ve onun gibi olmak için gayret göstermelerini sağlamaktadır. Aynanın, karşı-
sına geçince kendisinden önce kendimizi gördüğümüz tek nesne olduğu
düşünüldüğünde, neden bütün bir âlemin ve insanın, özellikle de kâmil insa-
nın ayna ile sembolize edildiğini anlamak güç değildir.¹¹⁵ "Âyine-i İskender"
ya da "âyine-i şeş-çihet (altı yönü birden gösteren ayna)" diye adlandırılan kâmil
insan,¹¹⁶ kendisinde tecelli eden karşı tarafa derhal ve aynen yansıtır. Bu sayede
mümin ona bakınca hem kendi kusurunu görür, hem de ilâhî nurun tecellisi ile
oluşan manevî birikimi tadar.

Sonuç

Hz. Peygamber'in ayna metaforunu içeren rivayetini sened tenkidi ve me-
tin tahlili açısından ele aldığımız bu makalenin sonucunda diyebiliriz ki, hadis,
"inanın iki insan" arasındaki iletişime yer vermekle, iki ucu da aktif olan bir ilişkiye
işaret etmektedir. Dolayısıyla "gerçeklik ve onun aynadaki imgesi" şeklindeki
aynının ötesine giden bir düşünme ve anlam biçimine sahiptir. Hıristiyan kültü-
ründe ve kısmen tasavvuftaki ayna metaforunun yorumlarında etkisi gözlemlene-
bilecek Platoncu yaklaşım, aynadaki imgeyi gerçekliğin karşısına yerleştirir ve bu
imgeyi bir tür yanılısma veya cılız bir kopya olarak ele alır. Oysa Hz. Peygam-
ber'in hadisinde ayna, en az bir beşerî gerçeklik kadar gerçek olan ve hatta ger-
çekliği daha gerçek kılan bir bağlam ya da imkân şeklinde anlam kazanır. Daha
açık deyişle, Hz. Peygamber'in hadisinde ayna metaforu sadece "olan"ı yansıtmaz;
aynı zamanda "olması gereken"e işaret eder. Böylece insanın birtakım beşerî
zaaflar sonucunda hakikatten uzaklaşmasının önüne geçmek ve hak üzere hayatını
sürdürmesini sağlamak amaçlanır. Zira hadiste zikredilen ayna, basitçe bir gö-
rüntüyü yansıtan pasif bir nesne değil, doğruluğun, dürüstlüğün ve bir başkasını
Allah için kayırma arzusunun bir timsalidir; kısacası ayna gerçeklikten sapma riski
karşısında gerçekliği temsil etme çabasının simgesidir. Böylece Hz. Peygamber
toplum içinde hakikatin tahrif olmaya maruz kaldığı her an, hakikati temsil etme
çabasını üstlenecek insanların varlığına duyulan ihtiyacı ayna metaforu ile dile
getiriyor görünmektedir. Bu açıdan bakıldığında ayna metaforu, Müslüman'ın
eliyle, diliyle veya en azından kalbiyle hakikatin yanında olması gerektiğine dair
nebevî emirleri bir başka açıdan tasdikleyen bir işlev üstlenmektedir.

KAYNAKLAR

Abdullah b. el-Mübârek (181/797), *Kitâbü'l-Zühd ve'r-Rekâik*, Thk.
Habîbürrahmân el-A'zamî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût trs.

¹¹⁴ Ögke, "İbnü'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem'inde Ayna Metaforu", s. 85.

¹¹⁵ Bayraktar, "Mevlana'da Ayna Metaforu", s. 71.

¹¹⁶ Güler, "Şeyh Galib Divanında Ayna Sembolü", s. 115.

el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed (1162/1749), *Keşfü'l-Hafâ ve Müziü'l-İlbâs*, I-II, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

Ahmed b. Hanbel (241/855), *el-Müsned*, I-VI, trs.

....., *Kitâbü'z-Zühd*, thk. Muhammed es-Saîd Besyûnî Zağlûl, Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, Beyrut 2002.

Ali el-Kârî (1014-1605), *Mirkâtü'l-mefâtûh şerhu Mişkâtü'l-Mesâbîh*, I-V, el-Matbaatü'l-Meymeniyye, Mısır 1306.

Ali el-Muttakî (975/1567), *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî-Safvet es-Sekâ, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1981.

Atalay, Mehmet, "Düşünce Tarihinde Epistemolojik Bir Denge Unsuru Olarak Ayna Metaforu", *Kutadgubilig*, sy. 12, Kasım 2007, ss. 137-172.

el-Azîmâbâdî, Muhammed Şemsülhak (1329/1911), *Avnü'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415.

el-Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef (474/1081), *et-Ta'dîl ve't-tecrîh li men harrace lehü'l-Buhânî fî'l-Câmiî's-Sahîh*, I-III, thk. Dr. Ebû Kübâbe Huseyn, Dârü'l-Livâ', Riyad 1986.

Bayraktar, Fulya, "Mevlana'da Ayna Metaforu", *Mevlana Mesnevî ve Mevlevihaneler Sempozyumu Bildirileri*, Manisa 2007, ss. 69-72.

Beşşâr Avvâd Ma'rûf-Şuayb el-Arnaûd, *Tahrîru Takrîbi't-tehzîb*, I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn (458-1065), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, Thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mektebetü Dârü'l-Bâz, Mekke 1994.

....., *Şuabü'l-İmân*, I-VIII, Thk. Muhammed es-Saîd Besyûnî Zağlûl, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1410.

el-Bezzâr, Ahmed b. Amr (292/904), *el-Müsned*, I-X, Thk. Mahfûzu'r-rahmân Zeynullah, Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut 1409.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil (256/869), *el-Edebü'l-Müfred*, Thr. ve Zabıt: eş-Şeyh Hâlid Abdurrahmân El'ak, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1996.

....., *et-Târîhu'l-kebîr*, I-VIII, thk. es-Seyyid Hâşim en-Nedvî, Dârü'l-Fikr, Beyrut trs.

Burckhardt, Titus, *Akılın Aynası –Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler-*, Çev. Volkan Ersoy, İnsan Yayınları, İstanbul 1997.

ed-Deylemî, Ebû Şucâ' Şîrûye b. Şehredâr (509/1115), *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*, I-V, Thk. es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî (275/889), *es-Sünen*, I-IV, Haz. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, el-Mektebetü'l-İslâmî, İstanbul trs.

Ebû Nuâym, Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî (430/1038), *Hilyetü'l-Evliyâ*, I-X, Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, Beyrut 1967.

Ebu's-Şeyh el-İsbehânî (369/979), *Kitâbü'l-Ernsâl fî'l-hadîsi'n-nebevî*, thk. Dr. Abdülalâf Abdülhamîd Hâmid, Dârü's-Selefiyye, Bombay 1987.

....., *et-Tevbîh ve't-tenbîh*, thk. Mecdî es-Seyyid İbrahim, Mektebetü'l-Furkân, Kahire trs.

Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri (Menâkıbü'l-Ârifîn)*, I-II, çev. Tahsin Yazıcı, MEB, İstanbul 1995.

el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (505/1111), *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut trs.

Güler, Zülfi, "Şeyh Galib Divanında Ayna Sembolü", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 14, sy. 1, Elazığ 2004, ss.103-121.

el-Harâîfî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer (327/938), *Mekârimü'l-ahlâk ve Medâlihâ ve Mahmûdü Tarâikihâ*, I-II, thk. Dr. Abdullah b. Becâş, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2006.

Hatîb et-Tebrîzî, Muhammed b. Abdullah (), *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, I-III, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1985.

Hennâd b. es-Serî b. Mus'ab (241/855), *Kitâbü'z-Zühd*, I-II, thk. Abdurrahman Abdülcebbar Ferîvâî, Dâru'l-Hulefâ' li'l-Kütübî'l-İslâmî, Kuveyt 1406.

el-Heysemî, Ali b. Ebû Bekir (807/1404), *Mecmau'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1412.

İbn Adiyy, Ebû Ahmed Abdullah el-Cürçânî (365/975), *el-Kâmil fi Duafâ'ir-Ricâl*, I-VII, thk. Yahyâ Muhtâr Gazzâvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1988.

İbn Battâl, Ebu'l-Hasan Âli b. Halef (449/1057), *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-X, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2004.

İbn Ebî'd-Dünyâ (281/894), *Risâletü'l-İhvân*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman er-Râzî (327/938), *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1952.

İbn Ebî Şeybe (235/849), *el-Musannef*, I-VII, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409.

İbn Ebî Şeybe (235/849), *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, I-VII, Thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409.

İbn Hacer el-Askalânî (852/1448), *Takrîbü't-Tehzîb*, Haz. Âdil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle- Beyrut 1999.

....., *Lisânü'l-Mîzân*, I-VII, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, Beyrut 1986.

....., *el-İsâbe fi't-temyîzi's-sahâbe*, I-VIII, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cil, Beyrut 1412.

....., *el-Metâlibü'l-âliye bi zevâidi'l-mesânîdi's-semâniye*, I-XIX, thk. Risâletü'l-İlmiyye, Dâru'l-Âsime, Suud 1419.

....., *Tabakâtü'l-Müdelisîn*, thk. Dr. Âsım b. Abdullah el-Karyûtî, Mektebetü'l-Menâr, Amman 1983.

....., *Bulûğu'l-merâm min edilletü'l-ahkâm*, tsh. Muhammed Hâmid el-Fakî, el-Mektebetü'l-Hanefiyye, İstanbul trs.

İbn Hibbân, Muhammed el-Büstî (354/965), *es-Sikât*, I-IX, thk. Es-Seyyid Şerefüddin Ahmed, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1975.

....., *el-Mecrûhîn*, I-III, Mahmûd İbrahim Zâyid, Dâru'l-Va'y, Haleb trs.

İbn Receb, Abdurrahmân b. Ahmed el-Hanbefî (795/1392), *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1408.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah el-Mâlikî (543/1148), *Ânzatü'l-Ahvezî fi Şerhi'-Tirmizî*, I-XIII, el-Matbaatü'l-Misriyye, Mısır 1931.

İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn el-Mübârek b. Muhammed (606/1209), *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*, I-V, thr. ve tlk. Ebû Abdurrahman Salâh b. Muhammed b. Uveyza, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

....., *Câmiu'l-usûl fi ehâdisi'r-Rasûl*, I-XII, thk. Abdülkâdir el-Arnaûd, Mektebetü'l-Hulvânî, 1969-1972.

İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah el-Kuraşî (197/812), *el-Câmi' fi'l-hadîs*, I-II, thk. Mustafa Hasen Huseyn Ebu'l-Hayr, Dâru İbni'l-Cevzî, Suud 1996.

el-Kudâî, Muhammed b. Selâme b. Ca'fer (454/1062), *Müsnedü's-şihâb*, I-II, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986.

Melchior-Bonnet, Sabine, *Aynanın Tarihi*, Çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî (671/1273), *Fihî mâ fih*, terc. A. Avni Konuk, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.

....., *Mesnevî*, I-VI, Çev. Veled İzbudak, MEB Yayınları, İstanbul 1953.

....., *Dîvân-ı Kebîr*, I-VII, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

el-Mizzî, Yûsuf b. ez-Zekî (742/1341), *Tehzîbü'l-kemâl*, I-XXXV, thk. Beşşâr Avwâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1980.

Mübârekpûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahim (1353/1935), *Tuhfetü'l-Ahvezî bi şerhi Câmiî't-Tirmizî*, I-X, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut trs.

el-Münâvî, Muhammed Abdürraûf (1031/1621), *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmiî's-Sağîr*, I-VI, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır 1938.

en-Nevevî, Yahyâ b. Şeref (676/1277), *el-Ezkâr min kelâmi seyyidi'l-ebrâr*, thk. Abdüllatîf Ahmed Abdüllatîf vd., Dâru'l-Minhâc, Beyrut 2005.

Ögke, Ahmet, "İbnü'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem'inde Ayna Metaforu", *Tasavvuf (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı)*, yıl:2009, sy. 23, ss. 75-89.

es-San'ânî, Muhammed b. İsmail (1182/1768), *Sübülüs-selâm*, Mektebetü'l-Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1960.

es-Seranpûrî, Hâfî Ahmed (1346/1927), *Bezlü'l-Mechûd fi halli Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2006.

Sinemoğlu, Nermin, "Ayna", *DİA*, IV/259-260.

es-Süyûtî, Hâfîz Celâleddîn (911/1505), *Câmiu'l-ehâdis*, Dâru'l-Kütüb, 1984.

et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed (360/970), *el-Mu'cemü'l-Evsat*, I-X, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî-Tânk b. Avzullah, Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1415.

....., *Mekârimü'l-ahlâk*, (İbn Ebî'd-Dünyâ'nın *Mekârimü'l-Ahlâk*'ı ile birlikte basım), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1989.

Tâhir b. Ali el-Hindî el-Fettenî (986/1578), *Tezkiratü'l-mevzûât*, Mektebetü's-Şark, Mısır 1343.

Temmâm b. Muhammed er-Râzî (414/1023), *el-Fevâid*, I-II, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1412.

et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (279/892), *el-Câmiu's-Sahih*, I-V, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

Uludağ, Süleyman, "Ayna", *DİA*, IV/260-262.

Vekî b. Cerrâh (197/812), *Kitâbü'z-Zühd*, I-III, thk. Abdurrahman Abdülcebbâr Ferîvâî, Dâru's-Sümeiyî, Suud 1994.

ez-Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (748/1347), *Mizânü'l-İtidâl fî Nakdî'r-Ricdî*, I-IV, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut trs.

....., *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehü rivâye fî'l-Kütübî's-Sitte*, I-II, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'l-kible-Müessesetü Ulüvv, Cidde 1992.

....., *Tezkiratü'l-Huffâz*, I-IV, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, trs.

Ziyâeddin el-Makdisî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülvâhid (643/1245), *el-Ehâdisü'l-Muhtâra*, I-IV, thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Düheys, Mektebetü Nehdati'l-Hadîsiyye, Mekke 1410.

"MÜMİN MÜMİNİN AYNASIDIR" RİVAYETİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Huriye MARTI

Özet

Düz bir mantıkla ve akılcı bir üslûpla anlatılması zor olan konuları ifade etmede sağladığı kolaylık, aynayı, milât öncesine uzanan asırlar boyunca metaforik anlatımların vazgeçilmez ögesi kılmıştır. İşte böyle bir anlatımla "Mümin müminin aynasıdır" buyuran Hz. Peygamber, halkalar halinde genişleyerek İslâm düşüncesini, edebiyatını, tasavvufunu ve ahlâkını etkisi altına alan zengin bir temsilin ilk cümlesini söylemiştir. Bu makalede öncelikle ayna hadisinin sened tenkidi yapılmış Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik'ten gelen toplam dokuz tarikandan hiçbirisi sıhhat şartlarını tam anlamıyla taşımayan rivayetin "hasen" olduğu ortaya konulmuş, aynı zamanda hadisin bir kısmını veya tamamını ihtiva eden mevkûf ve maktû haberler de derlenmiştir. Ardından hadisin metni tahlil edilmiş, ayna hadisinin *olanı* mı, yoksa *olması gerekeni* mi dile getirdiği ile başlayan bir dizi soruya cevap aranmıştır. Diğer taraftan, biri diğerinin aynası olan iki müminin etkileşimini, bu etkileşimin yollarını ve sonuçlarını açıklamak üzere yola çıkan anlatımlar incelenmiştir. Bu bağlamda hadis şerhlerinde karşımıza çıktığı üzere, her iki "mümin"i de insan olarak anlayan ve rivayeti bağlamına uygun biçimde yorumlayan genel anlatım

tarzının yanı sıra, hadisi beşerî ilişkiler bağlamında anlamak yerine, mümin olan insan ile Mü'min (güven kaynağı) olan Allah arasındaki ilişkiyle açıklayan ve insanı/insan kalbini Yaraticı'nın aynası olarak kabul eden tasavvufî yaklaşıma değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ayna, hadis, mümin

Abstract

A Study On "A Mu'min Is A Mirror To A Mu'min" Hadith Narrative

Mirror has become an indispensable component of metamorphic expressions for centuries extending before Christ due to the easiness provided in expressing the subjects that are difficult to express using simple logic in a rationalist style. In this way, Prophet Muhammad with his "A mu'min is a mirror to a mu'min" saying became the first speaker of introducing a rich representation expanding on the world by circles and affected by Islamic thought, literature, mysticism and ethic. In this paper, before all else, the document review of the mirror hadith was made and the hadith narrative was determined as "hasen" whose nine tariqs narrated from Ebu Hureyre and Enes b. Malik were found to be not satisfying the sahih conditions. At the same time, a couple of mevkûf and maktû' narratives including some part or whole of the hadith were also mentioned. Then the text of the hadith was analyzed and looked for the answers of a number questions whether the reflection of the hadith was about the *existing thing* or the *required thing*? On the other hand, the expressions that examined the interaction of two mu'mins who are the mirrors of each other, the ways and the results of this interaction were also researched. In this context, as seen in hadith annotations, besides the general explanation style that assumes both of the aforementioned mu'mins as "human beings" and explains the hadith narrative in an appropriate manner with respect to its context, instead of understanding the hadith narrative in terms of human relations, the mystic approach accepting this relationship between mu'min human being and Mu'min (Trust Source) God by considering human/human heart as the mirror of the Creator was mentioned.

Key words: Mirror, hadith narrative, mu'min, believer

بحث على حديث "المؤمن مرآة المؤمن"

الموجز

السهولة التي تجلبها لبيان المفاهيم الصعبة غير القابلة للرواية بأسلوب عقلي ومنطق عادي، جعلت المرأة جزءاً لا بد منه في الكلام الأدبي المجازي منذ عصور طويلة وممتدة إلى ما قبل الميلاد. فيمثل هذا الأسلوب، قال الرسول صلى الله عليه وسلم "المؤمن مرآة المؤمن"، وصار هذا مثلاً غنياً يؤثر على كل من الفكر، والأدب، والتصوف، والأخلاق الإسلامية.

وقد قام هذا البحث العلمي بنقد سند "حديث المرأة"، وبين أن تلك الرواية المسندة إلى أبي هريرة وأنس بن مالك بتسعة طرق غير حاوية على شروط الصحة، تُعدُّ من الحسن. كما أنه جمع من الأخبار الموقوفة والمقطوعة ما يشمل هذا الحديث أو أي جزء منه. وشرح بعد ذلك نص الحديث

وأشار إلى تساؤلات تنتظر الإجابة، نحو: "هل يُدكر حديثُ المرأة عين الواقع أم يُدكر بما يجب أن يقع؟"

وعن ناحية أخرى، تناول البحث الصلة الموجودة بين المؤمنين اللذين يعد كل واحد منهما مرآة للآخر، ووسائل هذه الصلة ونتائجها. ففي هذا الإطار، لمح إلى التأويل العام الذي يشرح الحديث وفق موره، والذي يفهم من "المؤمنين" معنى الإنسانين العاديين. كما لمح إلى التأويل الصوفي الذي عدل عن فهم الحديث في سياق العلاقات البشرية، وجعله دالاً على الصلة الموجودة بين الإنسان المؤمن وبين الله "المؤمن" (منبع الإيمان)، ورأى الإنسان أو قلب الإنسان كمرآة لوجود الخالق.